

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Lucija Luknar

Alkoholizem v slovenski prozi

Diplomsko delo

Mentor red. prof. dr. Miran Hladnik

Ljubljana, maj 2014

Diplomsko delo posvečam svojim staršem!

Mami in ati, hvala, ker sta mi omogočila študij in mi z vso ljubeznijo in potrpežljivostjo stala ob strani v lepih in malo manj lepih trenutkih.

ZAHVALA

S pričujočim diplomskim delom sem zaključila dodiplomski študij slovenistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V naslednjih vrsticah bi se želela zahvaliti vsem tistim, ki so mi v teh treh letih stali ob strani in mi bili v oporo pri študiju.

Iskreno se zahvaljujem svojemu mentorju, profesorju Miranu Hladniku, ki me je usmerjal in mi podeljeval koristne napotke med pisanjem diplomskega dela.

Hvala tudi sošolkam in sošolcem, ki so skupaj z mano trepetali pred izpiti, se veselili uspehov in tako naredili študijska leta še lepša.

Posebna zahvala gre tudi sošolki in prijateljici Jasni, ki si je vedno vzela čas za najine pogovore o življenjskih problemih študentov.

Hvala!

IZVLEČEK

Tako v slovenski literaturi kot tudi v kmečki prozi se velikokrat pojavi motiv pretiranega uživanja alkohola, ki vodi v odvisnost, kar vpliva na razplet dogodkov. Bolj natančno alkohol kot povzročitelj propada literarnega junaka. V diplomskem delu sem analizirala vpliv alkohola na osebe, ki pretirano uživajo alkohol, v kmečki prozi nastali med letoma 1900 in 1950: Ivan Cankar: *Krčmar Elija*, Jan Plestenjak: *Herodež*, France Bevk: *Bajtar Mihale*. Pozorna sem bila na uživanje alkohola kot možnega povzročitelja določenega razpleta dogodkov, na izraze, s katerimi je avtor označil osebe, ki uživajo alkohol, izraze za poimenovanje uživanja alkohola in kasnejša stanja pijanosti. V primerjalni analizi sem ugotovila določene podobnosti med deli in nekatere razlike.

Ključne besede: alkoholizem, kmečka proza, Ivan Cankar *Krčmar Elija*, Jan Plestenjak *Herodež*, France Bevk *Bajtar Mihale*.

RESUMEN

Tanto en la literatura eslovena como en la prosa campesina existe el motivo del exceso consumo de alcohol, que llega a una adicción que influye al desenlace de la obra. El alcohol destruye al personaje literario. En mi diploma universitario analicé la influencia del alcohol a las personas que lo consumen demasiado en la prosa campesina hecha mediante 1900 y 1950: Ivan Cankar: *Krčmar Elija*, Jan Plestenjak: *Herodež*, France Bevk: *Bajtar Mihale*. Me interesaron los términos que describieron a los alcohólicos, los términos del proceso del consumo y también diferentes términos que se refieren al estado de estar borracho. En la comparación me di cuenta sobre unas semejanzas y diferencias entre tres obras analizadas.

Palabras clave: alcoholismo, prosa campesina, Ivan Cankar *Krčmar Elija*, Jan Plestenjak *Herodež*, France Bevk *Bajtar Mihale*.

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Lucija Luknar, z vpisno številko 18110541, vpisana na študijski program slovenistika in španski jezik in književnost, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom *Alkoholizem v slovenski prozi* v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

V Ljubljani, maj 2014

Podpis avtorice:_____

KAZALO

1. UVOD	6
2. ALKOHOLIZEM	7
3. IVAN CANKAR – KRČMAR ELIJA (1911)	9
3.1. Osebe in alkoholizem	10
4. JAN PLESTENJAK – HERODEŽ (1944)	13
4.1. Osebe in alkoholizem	14
5. FRANCE BEVK – BAJTAR MIHALE (1938).....	16
5.1. Osebe in alkoholizem	17
6. PRIMERJAVA IZBRANIH DEL.....	19
7. ZAKLJUČEK	22
8. VIRI	24
9. LITERATURA	24

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: Ivan Cankar, <i>Krčmar Elija</i>	12
Tabela 2: Jan Plestenjak, <i>Herodež</i>	15
Tabela 3: France Bevk, <i>Bajtar Mihale</i>	18

1. UVOD

Za diplomsko delo sem si izbrala temo alkoholizma v slovenski prozi, natančneje v kmečki prozi, nastali med letoma 1900 in 1950. V teoretičnem uvodu bom opredelila alkoholizem kot enega od literarnih motivov in predstavila, kako so alkoholizem označili v okviru protialkoholnega gibanja, ki se je razvilo v prvi polovici 19. stoletja. Prav tako bom opredelila, kako so definirali alkoholizem kot odvisnost v 19. in 20. stoletju.

Analizirala bom dela, ki imajo v ospredju alkoholika, alkoholno družbo ali prikazan propad alkoholika samega. Zanimali me bodo vzroki, obsežnost in načini popivanja. Pri vsakem delu bom tudi izpisala alkoholne pijače, ki se pojavijo v delu, poimenovanja za tistega, ki uživa alkohol, če ga avtor poimenuje, poimenovanja uživanja alkohola in poimenovanja za stanje alkoholiziranosti. V analizo bom vzela: Ivana Cankarja, *Krčmar Elija*; Jana Plestenjaka, *Herodež*; Franceta Bevka, *Bajtar Mihale*.

V zaključni analizi bom primerjala usode alkoholikov v izbranih delih, kakšen je bil njihov propad, če je do le tega na koncu prišlo. Zanimala me bo tudi razsežnost alkoholikovega propada glede na njegovo družino, družbo. V primerjavo bom vzela tudi vrste alkoholnih pijač, ki se pojavljajo v delih, motive za popivanje, analizirala bom, ali popivajo samo moški ali tudi ženske. Zanimalo me bo tudi ali popivajo samo posamezniki ali celotna družba.

Dela, ki jih bom analizirala, sem izbrala glede na zadetke, ki sem jih dobila na internetni podatkovni zbirki Slovenska kmečka povest. V iskalni niz sem vnašala različne izraze, kot so alkohol, pijanec, gostilna, vino. Ta dela imajo v opisu tem tudi alkoholizem.

2. ALKOHOLIZEM

Alkohol je bil skozi čas uporabljan za različne namene. V 19. stoletju je tudi v naših deželah postal »droga par excellence, strupeni odganjalec skrbi, satanov napoj, demon in poživilo.« (Studen, 2008: 90) Ker se je začela v 19. stoletju njegova potrošnja vse opazneje širiti med ljudi, je posledično alkoholizem postal ena izmed pogostejših socialnih bolezni in hkrati tudi del narodove folklore. (Studen: 2008, 90)

V času industrializacije in modernizacije se je alkohol razširil med vse sloje prebivalstva in ni bil več razvada samo bogatih. Vsesplošna dostopnost do alkohola je povzročila tudi vedno večje nemoralno in grešno življenje. Zato so v prvi polovici prejšnjega stoletja vodilno vlogo v protialkoholnih gibanjih na naših tleh prevzeli katoliški moralisti, ki so trdili, da je »veliko moralno, materijalno in socialno zlo, izvirajoče iz alkoholizma, to je vzrok protialkoholnega gibanja. Alkoholno vprašanje sega na vse strani in to silno globoko. Na polje zdravstveno, gospodarsko, družinsko, vzgojno, moralno, versko in dušnopastirsko.« (Kalan, 1918: 6)

Član protialkoholnega gibanja je bil tudi duhovnik Janez Kalan, ki v svoji knjižici *Sveta vojska. Bog jo hoče! Kdo si upa vanjo?*, alkohol označil kot družabni strup.

»Pač pa je strup, družabni strup, alkoholizem. Alkoholizem, to je: pitje, kakor je zdaj razširjeno, pivske navade in razvade, pivski ekscesi z vsemi svojimi posledicami. To je strup, epidemija, bolezen celega ljudstva in celih narodov. [...] Ne vpraša se toliko po tem, če li pol litra ali en liter vina, ki ga kdo izpije, dotičniku kaj škoduje; ampak vpoštevati je treba gorje, nešteto in nepregledno gorje, ki ga povzroča sedaj alkoholizem in to nas mora vzdigniti na odpor. To je tisti strup, tisti sovrag, ki ga mora sovražiti in pobijati vsak, kdor ljubi človeštvo, bodi že zgolj z naravnega stališča in še veliko bolj z nadnaravnega.« (Kalan, 1906: 5)

Kakor se je protialkoholno gibanje borilo proti pretiranemu pijančevanju, tako so tudi avtorji s propadlimi življenji literarnih likov opozarjali na pogubne posledice, ki jih prinese alkoholizem za posameznika in družbo. »Alkoholizem otežuje njegov lasten trud, preprečuje izpolnjenje njegovih ciljev in idealov, uničuje sad njegovega dela. (Kalan, 1918: 10)

Protialkoholnemu gibanju so se v 19. in 20. stoletju pridružili tudi zdravniki in psihiatri, ki so »alkoholizem označili za bolezen, ter posledično alkoholika za bolnika. Alkoholik je postal v družbi nezaželen, ker naj bi rušil obstoječe družbeno neravnovesje ter s svojim

nekonstruktivnim in nerazumskim delovanjem vplival na še »zdrave ude« družbe in tako slabil moč celotnega naroda.« (Muženič, 2009: 2)

Začetno pijančevanje ob nedeljah lahko kmalu preraste v kronični alkoholizem, ki »naj bi imel v težjih primerih za posledico moralno degeneracijo in alkoholno sprevrženost, skratka, najbolj žalostna posledica alkoholizma naj bi bila etična in nravstvena degeneracija pijancev, ki se razvija ob propadanju razuma in srca.« (Studen: 2008, 90)

V slovenskih literarnih delih pa se alkoholizem pojavlja kot eden od motivov tudi v slovenski kmečki povesti. »Folklorni motivi dajejo kmečki povesti barvo, saj so njen najpogostejši, skoraj obvezni element. [...] Najočitnejši so alkoholizem, praznoverje ali vraževernost, kvartopirstvo, berači, cigani.« (Hladnik, 1990: 73) Avtorji so si prizadevali z literarnimi primeri opozoriti ljudi na posledice, ki jih povzroča pijančevanje.

Avtorji so v svojih delih alkoholikom namenili zasebni in družbeni propad. V večini primerov propade tudi alkoholikova družina in celotno družinsko posestvo. Alkoholik se zadolži, obuboža in ko pride na beraško palico, mora oditi po svetu. Studen alkoholika označi kot nekoga, ki »slaboumno in brezskrbno opazuje mizerijo svoje družine, propadanje svojih otrok in se opoteka med nedostojnim obešenjaškim humorjem in nemoško cmeravostjo.« (Studen, 2008: 101)

Alkoholne pijače, ki se pojavljajo v slovenski literaturi, se razlikujejo glede na leto nastanka samega dela. Prvotno so se opijanjali s pomočjo vina in v manjši meri tudi piva, ki so ju lahko pridelali doma. Uživanje žganja »je začelo naraščati šele v industrijskem 19. stoletju« (Studen, 2008: 91), kar se z zamikom pokaže tudi v literaturi. Najprej kmetje uživajo v večini primerov vino, kasneje lahko med alkoholne pijače prištevamo tudi različne vrste žganja.

3. IVAN CANKAR – KRČMAR ELIJA (1911)

Cankarjeva povest je »pripoved o preprostih faranih, ki tonejo v odvisnost od prebrisanega tujca.« (Cankar 1989: 13) Zgodba se odvija na kmečkem podeželju v fari Osojnica, kamor pride žid krčmar Elija, ki po videzu spominja na zlodeja. Osojničani so leni ljudje in se jim kljub rodovitni zemlji, ki jo posedujejo, ne godi najbolje. Ob nedeljah po maši so vedno veseljačili, med tednom pa so tarnali in upali, da jim bo Kralj Matjaž pomagal. V prvem poglavju je Elijev protiigralec župnik, ki svoje farane v pridigah svari pred lenobo, malobrižnostjo, napuhom in predrznim upanjem v boljši jutri. Župnikova skrb se je povečala, ko je ponoči videl črne vrane na nebu, ki so priletele nad dolino. Vsa brezupna opozorila, ki pri faranih niso zalegla, so župnika utrudila. Ko je župnik umiral, ga je obiskal žid Elija. V drugem poglavju krčmar Elija Nahmijas ostane brez edinega protiigralca in lahko farane neovirano spodbuja k razsipništvu in veseljačenju z namenom, da se bo polastil njihovega premoženja. Farani so za svojim župnikom žalovali le do sedmine, na kateri se je slišalo vriskanje po celi dolini. Pijanemu Potniku se je sanjalo, da je bil pri Kralju Matjažu, ki ga je dal pretepti, ker namesto krvi prelival vino. Kralj Matjaž mu je napovedal sramotno smrt in Potnikov se je tega prestrašil, a ne dovolj, da bi nehal posedati po gostilni. Zabil je svoje njive in se sprl s sinovi. Potnikov najstarejši sin se je takoj odločil, da gre po svetu. Kmalu sta mu sledila tudi mlajša brata. Ko je Potnikov prinesel darove iz mesta, ki jih ni nihče želel sprejeti, se je razjezil in odšel v krčmo, kjer mu je cigan pripovedoval zgodbo o oderuškem krčmarju, pri katerem se je popolnoma zadolžil prej zelo bogat kmet. Iz obupa se je kmet hotel obesiti, a je zaradi strgane vrvi padel na kup zlatnikov. Tudi ta zaklad je zabil pri krčmarju. Elija se je zbal, da bo Potnikov ugotovil, kakšna nevarnost je za Osojnico krčmar, zato cigana nažene iz krčme. Kmalu za tem obuboža Grajžar. Elija ni poslušal njegovih prošenj in mu je odvrnil, da si je sam kriv svojega beraštva. Grajžar se je v obupu obesil na krčmarjevo tepko, s katere ga je moral Elija sam sneti. Med snemanjem je padel na Grajžarjevo truplo. Zaradi groze, ki jo je doživel, je celo noč prebedel ob sveči. Nekaj dni zatem kmetje niso zahajali v gostilno, ob Grajžarjevi sedmini pa je celotna fara ponovno vzdikala. Naslednji, ki je propadel je bil kmet Kovač. V svoji jezi je proti Eliju zamahnil z bičem, zaradi udarca se je krčmar zgrudil po tleh, Kovača pa so zaprli v ječo. Zadnji kmet, ki je propadel je bil Martinov. Ko mu je Elija zatrdil, da je popolnoma zadolžen pri njem, je Martinov zažgal svojo kmetijo. Krčmarjevo bogatenje na račun osojniške fare je prišlo do vrhunca. Žid Elija kmetov ni več vabil s sladkimi besedami, zato njegova krčma tudi ni bila več tako polna. Elija je krivdo valil na cigana in ga je želel napoditi, a ta je odšel do kmetov in jim rekel, da so rojeni za hlapce. Jezni kmetje so

zažgali Elijevo hišo, Elija pa zaman iskali, saj se mu je uspelo izmuzniti. Kmete, ki so požigali, je oblast zaprla v ječo, ostale pa je zaslužnil Elija. Krčmar si je sezidal novo hišo, kjer je cele noči pil močno vino. Elija je preganjala misel na samomorilskega Grajžarja, imel je privide, bal se je samote. Zaradi nočnih mor si je iz mesta pripeljal tako imenovano kraljico Izis, s katero je potrošil vse svoje premoženje. Izis ga je zapustila, ko ji ni mogel več vsega kupiti. Zaradi močnega vina in duhov se je Eliju zmešalo. Zaradi obubožanosti ga je oblast rubila, zato se je Elija odločil oditi iz Osojnice, a je obležal na cesti, kjer so ga poteptali. Vrnili so se Potnikovi fantje, ki so si prišli vzeti nazaj svojo domovino. Najmlajši Potnikov sin je krčmarjevo truplo pripravil za pogreb, saj se je zavedal, da ni bil njihov rabelj, ampak odrešenik.

3.1. Osebe in alkoholizem

Cankar nas na prisotnost alkohola v Osojnici opozori že na prvih straneh, kjer izvemo, da farani svoje tarnanje in negodovanje tešijo s praznjenjem zvrhanih bokalov vina.

Prvi v vasi, ki je ostal brez svojega premoženja, je bil Jernej Potnikov. Neke noči, ko je šel iz krčme domov, se je zavedal, da krčmar toči močno vino in da si želi prilastiti celotno vas. Zaradi pijanosti je padel po tleh, kjer je zadremal in sanjal o kralju Matjažu. Sanj se je ustrašil, saj mu je kralj Matjaž naložil pokoro zaradi prelivanja vina. Potnikovi sinovi so se zaradi obubožanosti odpravili iz vasi iskat delo. Najstarejši sin se je ob odhodu iz vasi ustavil tudi pri krčmarju, kjer je popil steklenico vina, naslednje ni naročil, saj se mu je zdelo, da je že čutil zategnjeno vrv okrog vratu. Srednji potnikov sin se je prav tako odločil oditi naslednji dan, k odhodu ga je spodbudil še prepir z očetom, ki se je pijan vrnil iz mesta. Jernej Potnik je svojo žalost utapljal v alkoholu. V krčmi ga je Elija tolažil in nagovarjal, naj krepko potegne, da mu bo odleglo pri srcu.

Naslednja oseba, ki je propadla zaradi pijančevanja, je Grajžar. Je tudi prvi, ki mu je Elija zarubil hišo, gozd in polje. Grajžar v času rubljenja v obupu vpije in krivdo vali na krčmarja, ki pa vaščanom razloži, da Grajžarja ni silil v pijančevanje in da mu je posodil toliko, kolikor je sam hotel. Faranom se krčmarjeve besede zdijo modre in vsi skupaj v procesijo odidejo v krčmo utapljat žalost. Ko so se v mraku odpravili iz gostilne, so na tepki videli obešenega Grajžarja. Osojničani so pobegnili domov, Elija pa je sam skušal sneti truplo z veje, pri tem pa je padel na truplo. Kmalu so ljudje ponoči začeli srečevati Grajžarja, ki je težko sopihajoč

hodil po fari in na ta način delal pokoro za svoje grehe. Sedem dni ljudje zaradi strahu niso hodili v gostilno, na njegovi sedmini pa se je zopet slišalo vriskanje.

V oktobru se je osojniška fara ponovno prestrašila, saj je Kovač ugotovil, da je zadolžen. V krčmi se je skušal pogovoriti z Elijo, a ta mu je mirno odgovoril, da bi moral sam šteti posojila. Kovač je v jezi fizično obračunal s krčmarjem, pretepel ga je z bičem. Svojega dejanja ni obžaloval. Kovač je posvaril svojo družino, da naj bolj pametno ravnajo kot je on sam. Še isti večer so ga odpeljali orožniki. Kakor so hitro pozabili na Gajžarjevo usodo, tudi niso pretirano žalovali za Kovačem, saj je so se strinjali, da je bil hitre jeze.

V času božiča se je izkazalo, da je obubožal tudi Martinov. Krčmar je zaradi dolgov vzel vso njegovo kmetijo, Martinov pa bi tam nekaj časa lahko ostal kot gostač. A Elija si je premislil in se je odločil spomladi na Martinovo kmetijo preseliti. Martinov je potrj odšel iz krčme in se odpravil zažgat svojo celotno kmetijo. Ko so ljudje pričeli gasiti, se je Martinov izgubil v noč.

Zadnji, ki propade zaradi alkohola, je krčmar. Zaradi nočnih mor neprestano išče družbo. Vaščani so obubožani in iščejo krivca za njihovo nesrečo. Ne zavedajo se, da so sami krivi, da so izgubili svoje kmetije. Krivca prepoznajo v krčmarju, zato se odločijo, da bodo požgali krčmarjevo hišo. Elija želijo tudi ubiti, a ga ne najdejo. Krčmar se odloči za maščevanje in vaščane skorajda zaslužji. Zaradi slabe vesti ima še vedno nočne more. Iz mesta si pripelje žensko Izis, s katero cele noči pijeta najboljše špansko vino in izdatno zapravljata. V manj kot pol leta je ugotovil, da je porabil vse svoje premoženje. Nočni obiskovalci so se vrnili, kasneje pa so ga obiskali tudi rubežniki. Našli so ga močno pijanega. Ko je hodil po cesti, je padel pod kolesa voza.

Tabela 1: Ivan Cankar, *Krčmar Elija*

Alkoholne pijače:	vino
Poimenovanje za tistega, ki uživa alkohol:	
Izrazi za stanje pijanosti:	vino mu je seglo v glavo in srce
	bili so veseli in prešerni
	harmonika je zapela
	bil je pijan
	vriskati pod trhlo streho
	dodobro se napiti
	imeti vino v glavi
Izrazi za popivanje:	se je oglasila vesela pesem
	izprazniti troje vrhanih bokalov
	veseli so prepevali
	krčma je bila polna
	pili so
	pili so in prepevali
	mnogokrat sem pil in moško sem pil
	prelivati vino
	naliti si vina
	vino pokušati
	šlo jim je v kri in v kost kakor strup
	je točil
	izpil je na en sam dušek

4. JAN PLESTENJAK – HERODEŽ (1944)

Mladi Konškar se je poročil z Adamovčevo Nežo, ki je bila pri svojih dvajsetih letih kar dvajset let mlajša od svojega moža. Vražar jima je na poroki prerokoval »pikovo damo in križevega kralja ... nesrečo za petami, to pove tudi srčni fant« (Plestenjak 1944: 11), prerokba je kasneje mladoporočenca ves čas preganjala. Že v prvih skupnih dneh življenja je Neža opazila, da Tone rad pije, saj je smrdel po žganju, oči pa je imel krvave in brez izraza. Na kolinah, ki so bile tisto zimo prve v vasi, saj je bil Konškar eden izmed najbogatejših kmetov, so ji vaški fantje ukradli klobase, za kar jo je Tone prvič pretepel, čeprav je bila noseča. Od pretepa dalje je na Nežo ves čas pazila stara Konškarica, saj je vedela kako hitre jeze je Konškar in kako nasilen je lahko. Neža je z velikimi mukami rodila sina Tončka. Pozimi je stara Konškarica umrla, Tone pa je vedno več pil in bil do Neže nasilen, zato je neke noči z otrokom pobegnila nazaj k staršem. Starši so jo sprejeli in si očitali, ker so jo bili silili v poroko s toliko starejšim moškim. Naslednji dan se je Tone odpravil v Loko, kjer se je vdajal alkoholu in igram na srečo. Zaigral je veliko denarja, zaradi česar je moral prodati del gozda. Tone je moral zaradi neprestanega popivanja prodajati dele domačije. Konškarija je propadala in samevala, odkar na njej ni bilo več Neže. Ob godu Sv. Mohorja sta se Vodnik in Rožnik dogovorila s Konškarjem, da bosta prepričala Nežo, naj se vrne, če jima obljubi, da se bo poboljšal. Tone je pričel ponovno upati in začel za Nežo in otroka popravljati domačijo. Neža je šla h Konškarju v poročni obleki, Adamovc ji je kot doto dal nekaj denarja in kravo. Hiša je bila v zelo slabem stanju, polja so bila neobdelana. Neža mu je posodila denar za seme, a ga je Konškar zapil. Neža se je cele dneve mučila, da bi domačijo obnovila, Tone pa je še vedno popival. Adamovc je želel hčerki pomagati, zato je plačal Malandeža, da je prekril Konškarjevo streho. Tone ne pomaga, saj se mu zdi, da je vse samo miloščina. Tonček se je Malandežu prikupil, zato mu je ta dal tudi nekaj denarja, saj ga je Tonček spominjal na svojega sina. Tonček se je odločil, da si bo kupil hlače, ki mu jih je mama obljubljala, da jih dobi, ko bodo prekrili streho. Tone Malandežu ni privoščil niti češnjevca niti suhe krače, ki ju je poslal Adamovc za likof. Znesel se je nad Nežo, ki je omedlela. Zdelo se mu je, da mu vsi oporekajo miloščino. Tone je šel v vas pit, ko so naslednji dan vozači pripeljali opeko, mu delo ni dišalo. Ko so vozači odšli, je pretepel Nežo, ji strgal obleko. V dolino je spustil sosedove vozove polne opeke, saj so bili zanj samo miloščina. Nežo je rešil Gontarski Tone, Konškarja pa je privezal kot pri vojaki. Neža se je že drugič vrnila nazaj k staršem. Ljudje so začeli govoriti, da je Tone nekje na Koroškem. Zaradi lakote se je Neža s Tončkom vrnila ne Konškarjev grunt, kjer je delala dneve in noči. Oče ji je za hlapca pripeljal tujca Sergeja, ki je

bil prav tako delaven. Čez čas sta se Neža in Sergej zbližala, Neža je tudi zanosila. V poletni nevihti je Sergeja ubilo podrto drevo, kmalu za tem pa se je vrnil tudi Tone. Neža se je tretjič in zadnjič vrnila nazaj k staršem. Na Adamovčevi kmetiji so po smrti staršev gospodarili Neža, Tonček in mali Sergej. Tone je postal zmešan berač, njegovo domačijo pa je na dražbi kupil notar.

4.1. Osebe in alkoholizem

Ljudje so označili Konškarjevega Toneta za Herodeža, ker je bil do svoje žene in otroka zelo krut, ju pretepal, kričal nanju in ju ustrahoval. Tone je že od nekdaj rad pil. Bil je vraževeren in ponosen gospodar svojega grunta, ki je bil eden najbogatejših, dokler je z njim gospodarila tudi stara Konškarica, njegova mati. Neža je njegovo jezo prvič občutila, ko se je Tone napil pri njenih starših, ko jim je nesel koline. Pijan Tone je želel svojo nosečo ženo ubiti, a mu je njegova mati to preprečila. Po materini smrti je dan za dnem pil. Neutemeljeno ljubosumje mu je zameglilo um, zdelo se mu je, da otrok ni njegov. Ko mu je Neža pobegnila, da je rešila svoje in otrokovo življenje, je začel še bolj popivati, zahajati v gostilne, zaradi česar je moral pričeti prodajati svoje imetje. Svoje težave je utapljal v alkoholu. Ker je bil cele dneve v gostilni, se ni zavedal, kako močno je med tem propadla njegova domačija. Tudi ko sta se Neža in Tonček vrnila na Konškarjevino, se ni spremenil. Zapil je celo denar starega Adamovca, ki mu ga je Neža dala za ajdino seme. Ko so prekrivali streho, ni pomagal, ker je bil pijan ali v gostilni. V pijanosti se je obnašal nasilno. Za neuspehe je vedno krivil koga drugega, saj ni razmišljal s trezno glavo. Zaradi skopuha in neprestane želje po alkoholu mu je škoda tudi Adamovčevega češnjevca, ki ga je Malandež pil na likofu. V notranjosti je ves čas bil boj, da je vse, kar je Neža prinesla na kmetijo, miloščina. Zdelo se mu je, da se mu vsi posmehujejo zaradi tega. Najbolj pomembna mu je bila njegova čast pred pivskimi prijatelji. Samemu sebi je zatrjeval, da je rajši revež, kakor da bi od koga sprejel hinavsko miloščino.

Tabela 2: Jan Plestenjak, *Herodež*

Alkoholne pijače:	češnjevce
	žganje
	vino
	drnuljčan
	bobovec
	zeleno žganje
	beraška korajža
	špirit
Poimenovanje za tistega, ki uživa alkohol:	pijanec
Izrazi za stanje pijanosti:	jih je ogrelo vino/žganje
	vino se jim je poznalo
	smrdeti po žganju
	žganje se ga je prijelo
	se je napil (okadil)
Izrazi za popivanje:	se je nalival
	praznil je steklenico
	splakniti grlo
	zvrčati kozarec za kozarcem
	natočil je kozarček
	točil drnuljčana
	popil nekaj kozarčkov žganja
	slečal se je po gostilnah in popival
	je srebnila češnjevca
	si dajal duška z žganjem
	si natočil kozarček
	zavijmo na liter ali dva
	romanje iz krčme v krčmo
	je nagnil
	dušo privezati
	privoščiti kozarček
	od mize vino teče
	ste pili ko žolne

5. FRANCE BEVK – BAJTAR MIHALE (1938)

Na dan po godu svetega Jurija je žena Malija poslala Mihaleta na trg, z namenom, da proda kravo. Mihale je bil sprva začuden, da je poslala njega, ki ne zna kupovati in prodajati, a žena se je slabo počutila. Ker se ni znal pogajati, je kravo prodal prepoceni. Takrat je Mihale trpel za strašno željo in krizo po alkoholu. Ko je prodal kravo, je odšel v krčmo, kjer je preživel približno teden dni in zapil ves denar. Doma zaradi sramu ni stopil v hišo k ženi, ampak se je takoj odpravil na delo. Po takšnih pijančevanjih je po prihodu domov delal s strastjo in brez usmiljenja, dokler ni izgubil občutka sramu in gnusa nad samim seboj. Tokrat je bilo v hiši vse tiho, Malije ni nikjer videl. Zvečer je ženo našel bolno na postelji in se zavedal, da se je to pomlad žena spremenila, da je zbolela. Malijo so vozili k zdravniku na preglede, ki so bili dragi. Ob koncu poletja sta bila obubožana, zato si je Mihale sposodil denar pri Pologarju, kjer si ga je že dvakrat prej njegova žena. Kasneje je vsakič, ko jima je zmanjkalo denarja ali ko je začutil željo po pijači, odšel in si sposodil denar pri Pologarju. Maja Pologar ni več želel posoditi denarja in Mihale se je razjezil nad ženo, da je njena bolezen kriva njenega pomanjkanja denarja. Še tisti dan je Malija umrla, na njen pogreb je prišla tudi hčerka Angelca, ki se ni želela vrniti iz mesta nazaj domov. Mihale je po pogrebu životaril, primanjkovalo mu je hrane, mučila ga je globoka želja po vinu. S Pologarjem sta se dogovorila, da le ta postane lastnik laza, ki je bil kupljen s posojili. Ko sta v mestu naredila prepis, je šel Mihale za tri dni v krčmo. Prebudil se je v svoji hiši, brez vedenja, kaj je delal in kje je bil v času pijančevanja. V želji po delu je želel pustoto spremeniti v tri laze, a njegovo početje je bilo brez smisla, saj je bila tam zemlja čisto nerodovitna. Ko ga je srečala Pologarica, ga je povabila, da naj pride k njim jest, kadar bo lačen. Od takrat je odhajal Mihale čez dan na delo in k hrani k Pologarjevim. Čeprav je delal cele dneve, mu Pologar dela ni plačeval. Mihale se je jezil, ni vedel kaj naj stori. Imel je močno željo po pijači in tobaku, a je bil brez denarja. Nekega dne ga je prosil Klančar, da bi pomagal kositi. Mihale je pri Klančarju kosil cel teden, nakar je tri dni popival v krčmi. S Pologarjem sta se zaradi tega sprla in šele Pologarica ga je prepričala, da je ostal. Mihale je začel ljudem lagati, da se bo hčerka Angelca poročila, nato pa bo lahko Mihale pri njej živel. Denar, ki mu ga je poslala, je zapil v krčmi. Ker je bil Pologar občinski zaupnik, je jeseni na eni izmed sej izvedel, da Angelca ni poročena, je noseča in bo v breme občini, za kar je Mihaleta obtožil laganja. Mihale se je odločil maščevati se za to ponižanje. V hlevu je našel zavojčke tobaka, kave in cigaret, s čimer je služil Pologarjev mlajši sin. Mihale se je odpravil v mesto, da bi ga ovadil in se s tem maščeval Pologarjevim. Ker ni bil dovolj pogumen, da bi podal ovadbo, ga je stari

Peternelj prepričal, da je šel z njim v krčmo. Ob vstopu v krčmo so vsi ljudje utihnili, saj so se pred tem pogovarjali o Mihaletu. Mihale se odloči, da se bo napil in kasneje obračunal s Pologarjem. Ko so se vsi odpravili iz krčme, je Pologar predlagal Mihaletu, da bi šla. Ko sta hodila domov, Pologar ni imel tako velikih težav s hojo kakor Mihale, saj ni bil tako močno pijan. Mihale se je odločil z njim pogovoriti, prosil ga je, da bi mu dal denar, a izkazalo se je, da je bil Pologarjev načrt s posojili pridobiti še Mihaletovo hišo. Temu se Mihale upre, rajši jo bo zažgal, kakor da mu jo proda. Mihale in Pologar se spreta in pričneta pretepati. Pologar pretepa Mihaleta, ki omedli. Zbudi se v svoji bajti, ob njem je hčerka Angleca, ki ni več sijoče lepa, ampak se ji na obrazu vidi, da ni več tako gosposka. Ker je bila Angelca v mestu prevarana, umrl ji je tudi otrok, se je odločila vrniti nazaj domov. Pologarja so zaprli in ga kmalu tudi izpustili zaradi pomanjkanja dokazov. Mihale je pred smrtjo zapustil bajto hčerki, s prošnjo da je ne sme prodati Pologarju. Za hišo se je zanimal samo Pologar, ki jo je tudi kupil.

5.1. Osebe in alkoholizem

»Mihale ni bil pijanec, ki bi vsako nedeljo ali celo med tednom posedal po krčmi. Po težkem delu je znojen rad zvrnil kak kozarček žganja, to je bilo vse. [...] Po cele mesece ni pokusil alkohola, gnusil se mu je, trikrat ali štirikrat na leto pa ga je obšla strašna obsedenost na vino. [...] Popival je tri ali štiri dni, zdaj več, drugič manj, dokler ni zafrčkal zadnje stotinke.« (Bevk 1969: 79)

Mihale je bil mevža, ki se v življenju ni znal postaviti zase in jasno povedati kaj hoče. To opazimo že takoj na začetku, ko na sejmu ni znal prodati krave po dobri ceni. Ni se bil zmožen upreti želji po vinu, zato je popival cel teden in zapil ves denar, ki ga je dobil od prodaje njune edine krave. Kadar je imel denar in s tem dostop do alkohola, je zapil ves denar. Pil je do onemoglosti in se ni spominjal kdaj in kje je bil in kaj je počel, niti kako je prišel domov. Po pijančevanju je vedno imel močan občutek krivde in sramu. »Mihale še nikoli ni kazal take gorečnosti za delo kot tiste čase. Zdelo se je, da hoče s tem udušiti zavest krivde, ki ga je še zmerom pekla.« (Bevk 1969: 84) A Mihale ni občutil krivde, ker je zapil laz, ampak zaradi popivanja samega. Mihale je občasni alkoholik, ki v času želje po alkoholu želi na vsak način priti do denarja, ki bi mu omogočil odtujitev od realnosti v stanju pijanosti.

Tabela 3: France Bevk, *Bajtar Mihale*

Alkoholne pijače:	vino
	žganje
Poimenovanje za tistega, ki uživa alkohol:	
Izrazi za stanje pijanosti:	občutek ugodja in rahle vinjenosti
	pijača mu je stopila v glavo
	plaval je v pijani blaženosti
	nalival si je skoraj nevede, samogibno
Izrazi za popivanje:	odšli so v krčmo in pili
	naročil je novo mero
	dvigal je kozarec

6. PRIMERJAVA IZBRANIH DEL

V vseh treh obravnavanih delih je motivna prisotnost alkohola. V *Krčmarju Eliji* je za razliko od ostalih dveh del, *Herodeža* in *Bajtarja Mihaleta*, celotna vas tista, ki uživa alkohol in kjer zaradi popivanja propade več posameznikov. Cankar v delu izpostavi pet oseb: Potnikovega, Grajžara, Kovača, Martinova in krčmarja. Potnikovi trije sinovi morajo oditi od doma in iz domače vasi, ker se je oče v krčmi zadolžil do te mere, da mora prodati njive. Ko obuboža Grajžar, stori samomor. V jezi skuša Kovač ubiti krčmarja, a mu spodleti in ga pošljejo v zapor. Martinov pa v obupu zažge svojo zapito kmetijo in pobegne. Zadnji, ki propade zaradi pijančevanja v Osojnici, je krčmar Elija. Zaradi močnega vina in pretirane zapravljenosti znori in obuboža. Ko se znajde na cesti, ne ve, kaj bi s svojim življenjem, zaradi nepazljivosti so ga poteptali konji. V *Herodežu* spremljamo propad mladega Konškarja, ki s svojim popivanjem uniči nekoč eno najbogatejših kmetij v vasi. Njegova žena Neža se s svojim sinom reši in ne propade, ker pobegne nazaj k staršem. V *Bajtarju Mihaletu* ni Mihale edini, ki uživa alkohol. Njegovo popivanje ni vsakodnevno, ker je odvisno od količine denarja, ki ga ima v določenem trenutku. Ko zasluži nekaj denarja, ga vsega zapije hkrati in zaradi močne pijanosti ne ve kje je, koliko časa je v gostilni in kaj počne.

V vseh treh delih se alkoholu predajajo samo moški. Ženske so prikazane kot neobčutljive na privlačnost alkohola, mu ne podležejo in zaradi alkoholizma svojih mož propadejo samo posredno. Zaradi alkoholu prav tako ne propadejo alkoholikovi otroci. Potnikovemu najstarejšemu sinu se zdi, da se mu v krčmi zateguje zanka okrog vratu, zato iz krčme pobegne.

Osebe imajo v vseh delih različen socialni status. Konškar je bil pred svojo odvisnostjo od alkohola eden izmed najbogatejših kmetov v vasi, na koncu pa je bil samo še berač. Mihale je bil navaden bajtar, ki je pri Pologarju delal za hrano in nekaj drobiža, ki ga je zapil. Prav tako v *Krčmarju Eliji* spremljamo propad različno uspešnih kmetov, od bogatejših do revnejših.

V primerjavi izrazov vseh treh del sem ugotovila, da se povsod pojavlja vino. Ta podatek ni presenetljiv, ker so naši kraji precej vinorodni. V *Krčmarju Eliji* se Osojničani opijanjajo samo z vinom. V *Herodežu* je izbor alkoholnih pijač največji. Proti koncu ko je Konškar že skoraj na beraški palici, se pojavijo tudi žgane pijače, ki so cenejše, kot so recimo zeleno žganje, beraška korajža in špirit. Samo v *Herodežu* sem zasledila poimenovanje, za tistega, ki

uživa alkohol, in sicer pijanec. V ostalih dveh delih okolica oseb, ki uživajo alkohol, ne poimenuje s posebnimi izrazi. Veliko več različnih izrazov pa se je pojavilo za popivanje in stanje pijanosti. V *Krčmarju Eliji* so stanja pijanosti pogostokrat povezana z vriskanjem in petjem npr. harmonika je zapela, vriskati pod trhlo streho, bili so veseli in prešerni. V *Herodežu* in *Bajtarju Mihaletu* pa: se jima je vino poznalo, ju je ogrelo ali jima stopilo v glavo. Mihale je doživljal tudi občutke ugodja, pijane blaženosti ... Največja raznolikost se pojavi pri izrazih za popivanje. V vseh delih točijo in dvigajo kozarčke. V Elijevi krčmi ob popivanju velikokrat veseli prepevajo in na dušek izpijejo zvrhane bokale. Konškar si je največkrat dajal duška z žganjem, romal iz krčme v krčmo in si s kozarčkom privezal dušo.

Pivske navade se v primerjanih delih med seboj razlikujejo. V *Herodežu* na začetku dela Konškarjevo popivanje še ni v ospredju, Neža ugotovi, da smrdi po žganju šele pozimi. Po kolinah pa se pogostost njegovega popivanja poveča. Konškar začne romati iz gostilne v gostilno, ko Neža pobegne nazaj k staršem. Tudi ko se Neža vrne nazaj na Konškarjevino, Konškar ne prekine s popivanjem. V *Krčmarju Eliji* Osojničani na začetku izrazito popivajo samo ob nedeljah. Ko se v vasi zgodi kak dramatičen dogodek, kot je bila smrt župnika ali Grajžarjev samomor, vas do sedmine ne zahaja v krčmo. A na sedmini se je po celi dolini slišalo pijano vriskanje in prepevanje. Mihale pa popiva samo občasno. V začetku se opijanja, ko začuti močno potrebo po alkoholu. Takrat je v gostilni po več dni skupaj in se ne zaveda dogajanja okrog sebe. Tudi ko mu umre žena, se način njegovega popivanja ne spremeni. Ko ima denar, ga vsega zapije.

Motivi popivanja so si v delih med seboj podobni. Osojničani v alkoholu utapljajo svoje težave, ki so posledica nedelavnosti in brezbrižnosti. Med popivanjem se dobro zabavajo, prepevajo, kar pomeni, da pijejo za zabavo in sprostitev. Godi jim, da jih krčmar vedno posluša in jih poveličuje, čeprav ne vidijo njegovega hinavskega obnašanja. Konškarjev Tone popiva še pred poroko z Adamovčevo Nežo. Po poroki pije zaradi duševnih bitk. Pregarja ga prerokba, ki jima jo je prerokoval vražar na poroki, zato svoje strahove in skrbi rajši utopi v alkoholu, ker ko je pijan, je zopet pogumen. Njegove notranje bitke so vzrok popivanja tudi po tem, ko se Neža s sinom vrne na Konškarjevino, saj se mu zdi, da mu vsi oporekajo miloščino, ki je ne prenese. Svoj sram, strahove, skrbi utaplja v alkoholu, s katerim si priveže dušo. Mihale ni pijanec, ki bi popival vsako nedeljo ali celo med tednom. Pije, kadar začuti potrebo, močno željo po alkoholu, trikrat ali štirikrat na leto ga obide močna obsedenost na vino. Takrat se ne zaveda, kaj se dogaja z njim.

Alkohol kot omamno sredstvo v vseh treh delih prinaša negativne posledice, ki so v večini primerov socialni propad, v dveh primerih pa posredno povzroči smrt. V krčmarju Eliji propadejo štiri kmetije; Potnikova, Grajžarjeva, Kovačeva in Martinova. Vendar konec ni negativen, saj se Potnikov najmlajši sin zaveda, da Elija ni bil njihov rabelj, temveč odrešenik. Najbolj negativne posledice je imelo pijančevanje za Grajžarja, ki je storil samomor, in Kovača, ki je moral v zapor. Konškarjev Tone je socialno popolnoma propadel. Ko se je zapil, je iz enega najbogatejših kmetov v vasi postal največji berač. Svojo obsežno kmetijo je prodal za pijačo in s tem močno otežil življenje ženi Neži, ki pa preživi in gospodari na očetovi kmetiji. Konec v *Bajtarju Mihaletu* je izrazito negativen, saj se konča z Mihaletovo smrtjo. Ko se pijan spopade s Pologarjem, je Pologar treznejši in močnejši od njega. Mihale dobi udarec v glavo, zaradi katerega kmalu umre. Njegovo hišo kasneje kupi Pologar, ki je prvotno s posojili za pijačo in ženina zdravila že odkupil laz za hišo.

Pri vseh pivcih alkohol kot opojna substanca pušča tudi telesne posledice. Prisotni so glavoboli, utrujenost, razdražljivost, vrtoglavica. Pijanci smrdijo po pijači in imajo rdeče in kalne oči. Zaradi razdražljivosti se velikokrat sprejo, pride do družinskih preprirov. V *Herodežu* Tone tudi fizično obračuna z Nežo.

7. ZAKLJUČEK

Ko sem prvič prebrala Cankarjevega *Krčmarja Elijo*, me je začela motivna tematika alkoholizma v slovenski literaturi zelo zanimati. Pred pisanjem diplomske naloge sem si ustvarila določena pričakovanja, kako so tudi drugi avtorji vpletali tematiko alkoholizma v svoja dela. Pričakovala sem, da bo družba bolj negativna do alkoholikov, da jih bo izločala iz družbe ali ne bo sodelovala z njimi. A moja pričakovanja se niso izpolnila.

V *Krčmarju Eliji* se me je negativno dotaknil len odnos Osojničanov do dela in njihovo neprestano tarnanje in obupovanje nad lastnimi življenji. Cankar v delu ni prikazal, da bi drugi vaščani sočustvovali s propadlimi kmeti. Prav tako niso spoštovali smrti, saj so na obeh sedminah veseljačili in niso žalovali za umrlima. Konec je nakazan pozitivno, saj obstaja upanje, da so ljudje spoznali slabe lastnosti pretiranega uživanja alkohola in posledičnega zadolževanja.

V *Herodežu* je prikazan tipičen primer družine, v kateri je oče alkoholik. Konškarjev Tone je nasilen človek, ki zapije svojo bogato kmetijo. Je hitre jeze in kadar je bil pijan, se je fizično in psihično znašal nad svojo ženo. Opazimo lahko družbeno neodobravanje njegovega obnašanja. Starejšim vaščanom se je zdela škoda, da je propadala tako bogata in uspešna kmetija. Niso obžalovali propada človeka samega, ampak polj, gozda in hiše. Zaradi materialnih dobrih sta se Vodnik in Rožnik dogovorila, da bosta Toneta in Nežo med seboj pobotala, da se Konškarjevina obnovi. Celotna vas je ves čas na strani Neže, saj vsi vidijo kakšen karakter ima Tone in kako nemoralno se obnaša.

V *Bajtarju Mihaletu* se zdi nemoralen odnos Mihaleta do svoje žene v času njene bolezni. Ko bi ji moral pomagati in stati ob strani, zvali krivdo za njuno pomanjkanje denarja na njeno bolezen.

Najbolj me je presenetil odnos, ki je pogost med vaščani v vseh treh delih. Drug drugega spodbujajo k pitju in zabavanju v gostilni z razlogom, da kozarček ali dva nikomur ne škodi. Še vedno v vseh obravnavanih delih alkoholizem napoveduje fizično nasilje v njegovi družini in sam propad alkoholika, tako fizični kot socialni. V nobenem delu ni moč zaslediti obžalovanja za svoja dejanja s strani pijanca samega. Ravno nasprotno, velikokrat jih njihove žene zagovarjajo, kar lahko opazimo pri Konškarjevi Neži, ki ves čas verjame, da se je oz. se

še bo spremenil. Izpostavljeno tematiko se mi zdi smiselno še bolj raziskati, saj na analizi treh del, ki so nastala v prvi polovici 20. stoletja, ne moremo sklepati o močnejšem vzorcu, ki bi se lahko pojavljal pri motivni tematiki alkoholizma.

Samo na podlagi treh izbranih del podatkov žal ne moremo posploševati. Analiza je ponudila več vprašanj kot odgovorov. Nadaljnje je potrebno raziskati, kako sama krajevna situiranost vpliva na izbor alkoholnih pijač, ali imajo leta kakšno vlogo pri popivanju, ali so pijanci večinoma moški ... Nadaljnja analiza motiva alkohola v slovenski literaturi je potrebna, saj je področje premalo raziskano.

8. VIRI

- Ivan Cankar: *Ivan Cankar in Mohorjeva*. Celovec: Mohorjeva založba, 1989. (Uredil, študijo in opombe napisal France Bernik).
- Jan Plestenjak: *Herodež*. Ljubljana: Konzorcij "Slovenca", 1944.
- France Bevk: *Bajtar Mihale*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.

9. LITERATURA

- France Bernik: Cankar pri Mohorjevi družbi. Ivan Cankar: *Ivan Cankar in Mohorjeva*. Celovec: Mohorjeva založba, 1989. 5–18.
- Miran Hladnik: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Janez Kalan: *Kaj je torej z alkoholom?* Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1906.
- Janez Kalan: *Konec pravdi o alkoholu. Geslo bodi: praktično delo! Za duhovnike spisal Sincerus*. Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1918.
- Janez Kalan: *Sveta vojska. Bog jo hoče! Kdo si upa vanjo?* Ljubljana, Katoliška tiskarna, 1906.
- Matej Muženič: *"Boj demonu alkoholu!": Problem alkoholizma in protialkoholno gibanje na Slovenskem v luči protialkoholnih glasil Piščalka in Zlata doba v prvih desetletjih 20. stoletja*. [diplomska naloga] Koper, 2009.
- Andrej Studen: *Tudi če so trezni, niso angeli, pijani pa so zverine. Zgodovina za vse. Vse za zgodovino. Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem. XV. Celje: Zgodovinsko društvo, 2008.*